

РОЗДІЛ 3

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.92

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-4/22>

ОКРЕМІ ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПЕРЕДУМОВ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВОНАСТУПНИЦТВА

SELECTED THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF THE PREREQUISITES OF CIVIL PROCEDURAL SUCCESSION

Атаманчук І.В., к. ю. н.,
доцент кафедри цивільного права і процесу
Донецький національний університет імені Василя Стуса

Захарчук Д.О., студент III курсу юридичного факультету
Донецький національний університет імені Василя Стуса

Стаття присвячена питанню передумов цивільного процесуального правонаступництва та їх особливостей у теоретико-практичних аспектах. В ході дослідження було сформовано поняття «цивільне процесуальне правонаступництво», «передумови цивільного процесуального правонаступництва», а також «зміст цивільного процесуального правонаступництва». Запропоновано теоретичну класифікацію видів цивільного процесуального правонаступництва (повне (універсальне), часткове (сингулярне), проаналізовано його передумови (універсальні та сингулярні) та юридичні наслідки (зупинення, відмова у відкритті або закритті провадження у справі, зміна сторони виконавчого провадження; у разі смерті або оголошення фізичної особи померлою, у разі припинення юридичної особи) та досліджено їх особливості в цивільному процесі. На законодавчому рівні, пропонується доповнити п. 1 ч. 1 ст. 251 ЦПК України, підпунктом: «1-1) припинення юридичної особи (шляхом реорганізації або ліквідації), яка була стороною у справі, якщо спірні правовідносини допускають правонаступництво», а також змінити п. 1 ч. 1 ст. 253 ЦПК України у такій редакції «пунктами 1, 1-1, 3 частини першої статті 251 цього Кодексу, – до залучення до участі у справі правонаступника чи законного представника».

На основі проаналізованих судових рішень зроблено висновки про розмежування понять « правонаступництво юридичної особи», « правонаступництво прав та обов'язків юридичної особи» і « процесуальне правонаступництво юридичної особи-сторони у справі», як передумов процесуального правонаступництва та запропоновано доповнити поняття «припинення юридичної особи» в ч. 1 ст. 55 ЦПК України наступним чином «припинення юридичної особи (шляхом реорганізації або ліквідації)». Також проаналізовано випадки, коли цивільне процесуальне правонаступництво не допускається (при позовах про відновлення на роботі, про розірвання шлюбу, про стягнення аліментів та інші). Зроблено висновок про те, що суб'єктний склад учасників цивільного провадження є несталим через передумови цивільного процесуального правонаступництва, а тому процесуальне становище правопередника (усі права та обов'язки або їх частина) передаються правонаступнику, який набуває процесуального становища свого попередника. Акцентовано увагу на процесуальній меті цивільного процесуального правонаступництва, що віднаходить своє місце у виконанні завдань цивільного судочинства та реалізації основних його засад.

Ключові слова: цивільне процесуальне правонаступництво, передумови процесуального правонаступництва, правонаступник, правопередник, універсальне та сингулярне правонаступництво.

This article is devoted to the concept of the prerequisites of civil procedural succession and its features in the theoretical and practical aspects. In the course of the research, the terms "civil procedural succession", "prerequisites of civil procedural succession", as well as "the content of civil procedural succession" were formulated. The theoretical classification of types of civil procedural succession (full or universal, partial or singular) has been proposed. The prerequisites of civil procedural succession (universal and singular) and the legal consequences (suspension, refusal to open or closure proceedings in the case, replacement of a party to enforcement proceedings; or death of an individual who was a party to the case, or recognition him/her deceased, of termination of a legal entity) were investigated. Their specific features in the civil proceedings were examined. At the legislative level, it is proposed to supplement clause 1 part 1 of Article 251 of the CPC of Ukraine, the subclause: "1-1) termination of a legal entity (by reorganization or liquidation), which was a party to the case, if the disputed legal relationship allows succession", as well as to modify clause 1 part 1 of Article 253 of the CPC of Ukraine in this version "clauses 1, 1-1, 3 of part 1 of Article 251 of the Code, – to involve a successor or legal representative in the case".

Based on the court decisions analysed, conclusions are drawn on the distinction between the terms "succession of a legal entity", "succession of rights and obligations of a legal entity" and "procedural succession of a legal entity party to a case" as prerequisites of civil procedural succession. It was proposed to supplement the term "termination of a legal entity" in part 1 of Article 55 of the CPC of Ukraine in the following version, "termination of a legal entity (by reorganization or liquidation)". It also analysed the cases when civil procedural succession is not allowed (in lawsuits for reinstatement, divorce, alimony and others). Not only that, but it is concluded that the subject composition of trial participants in civil proceedings is unsustainable due to the prerequisites of civil procedural succession, and therefore, the procedural position of the grantor (all or part of his rights and obligations) is transferred to the successor, who acquires the procedural position of his predecessor. The focus is on the procedural aim of civil succession, which finds its place in the fulfilment of the tasks of civil proceedings and the realisation of its basic principles.

Key words: civil procedural succession, prerequisites of procedural succession, successor, predecessor, universal and singular succession.

Постановка проблеми. У сучасних умовах вкрай важливо аби завдання та основні засади цивільного провадження реалізовувалися в повному обсязі. Так, ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів

юридичних осіб, інтересів держави має бути результатом справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення цивільних справ, що водночас є завданням цивільного судочинства [1]. Статтями 46, 47 ЦПК України передбачено, що усі фізичні і юридичні особи можуть

мати цивільні процесуальні права та обов'язки сторони, третьої особи, заявника, заінтересованої особи (цивільна процесуальна правоздатність) та фізичні особи, які досягли повноліття, а також юридичні особи мають здатність особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді (цивільна процесуальна дієздатність). Іноді суб'єктний склад учасників справи може змінюватися в силу настання певних юридичних фактів, що тягнуть за собою виникнення процесуального правонаступництва. Для здійснення ефективного судочинства, визначений процесуальним законодавством перелік підстав для виникнення цивільного процесуального правонаступництва має бути вичерпним, але на сьогодні, відсутнє чітке законодавче регулювання підстав правонаступництва, зокрема щодо припинення юридичної особи, яка була стороною у справі. За таких умов виникає проблемне питання щодо можливості процесуального правонаступництва при ліквідації юридичної особи, адже такий вид припинення юридичної особи за загальним правилом не породжує матеріального правонаступництва, окрім випадків зазначених законом.

Процесуальне правонаступництво у цивільно-правовому сенсі стало об'єктом дослідження багатьох українських науковців, серед них: С. С. Бичкова, В. В. Валах, А. О. Геліч, В. Ф. Жаренко, В. І. Пушай, І. В. Спасибко-Фатєєва, С. Я. Фурса, Є. І. Фурса та інші. Попри наявні наукові доробки, питання передумов цивільного процесуального правонаступництва потребують детальних наукових досліджень та конкретизації відповідно до різноманіття матеріальних юридичних осіб за загальним правилом не породжує матеріального правонаступництва, окрім випадків зазначених законом.

Метою статті є теоретико-правовий аналіз передумов цивільного процесуального правонаступництва у правозастосовному аспекті, формування пропозицій як можливих шляхів усунення досліджуваних проблем.

Виклад основного матеріалу. Чинний ЦПК України не містить легальної дефініції «процесуального правонаступництва». Відповідно до ст. 55 ЦПК України, під процесуальним правонаступництвом можна розуміти вибуття сторони або третьої особи (правопопередника) в відносинах матеріального права, щодо яких виник спір, та залучення правонаступника відповідної сторони або третьої особи на будь-якій стадії судового процесу судом [1]. З аналізу п. 28 ч. 1 ст. 353 та ст. 442 ЦПК України, С. Я. Фурса, Є. І. Фурса [2, с. 173] та В. В. Комаров [3, с. 82] ототожнюють цивільне процесуальне правонаступництво із заміною сторони у справі або сторони виконавчого провадження. Інші процесуалісти виходячи із юридичної природи процесуального правонаступництва, його передумов, суб'єктного складу та змісту формують різні підходи до розуміння юридичної природи процесуального правонаступництва. Так, В. В. Валах вважає, що змішування процесуального правонаступництва з правонаступництвом в матеріальному правовідношенні є неточним та хибним, оскільки наявність останнього завжди слугує лише підставою і не завжди є передумовою для процесуального правонаступництва [4, с. 56]. С. В. Васильєв під переходом процесуальних прав та обов'язків від сторони або третьої особи до іншої, через перехід до останньої суб'єктивних матеріальних прав розуміє юридичну природу процесуального правонаступництва [5, с. 81]. Загалом класична процесуальна цивілістика й судова практика поділяє процесуальне правонаступництво на два види: повне (універсальне) та часткове (сингулярне). Так, у разі смерті фізичної особи, припинення юридичної особи, яка є стороною у справі настає повне (універсальне) правонаступництво. Відповідно у матеріальних правовідносинах стороною стає спадкоємець/ці громадянина (спадкове правонаступництво), правонаступник/ки юридичної особи, а й отже може бути процесуальним правонаступником у справі. Так, правонаступник набуває усі

права та обов'язки правопопередника, та займає його місце в усіх цивільно-процесуальних відносинах, де учасником був останній [6, с. 132]. Від того чи спірні правовідносини допускають чи не допускають правонаступництво розрізняються такі юридичні наслідки: зупинення, відмова у відкритті або закритті провадження у справі, заміна сторони виконавчого провадження. Також юридичні наслідки розрізняються в залежності настання передумов цивільного процесуального правонаступництва: у разі смерті або оголошення фізичної особи померлою; у разі припинення юридичної особи. Так, класифікація юридичних наслідків цивільного процесуального правонаступництва виглядає наступним чином:

1) якщо спірні правовідносини допускають правонаступництво, тоді суд зобов'язаний зупинити провадження у разі смерті або оголошення фізичної особи померлою, яка була стороною у справі (п. 1 ч. 1 ст. 251 ЦПК України) до залучення до участі у справі правонаступника чи законного представника (п. 1 ч. 1 ст. 253 ЦПК України). Ці положення не регулюють порядок зупинення провадження у разі настання такої підстави як припинення юридичної особи, яка була стороною у справі. Тому пропонується п. 1 ч. 1 ст. 251 ЦПК України доповнити відповідним підпунктом: «(1-1) припинення юридичної особи (шляхом реорганізації або ліквідації), яка була стороною у справі, якщо спірні правовідносини допускають правонаступництво», а змінити п. 1 ч. 1 ст. 253 ЦПК України у такій редакції «пунктами 1, 1-1, 3 частини першої статті 251 цього Кодексу, – до залучення до участі у справі правонаступника чи законного представника»;

2) якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництво, то суддя відмовляє у відкритті провадження у справі, якщо настала смерть фізичної особи або оголошено її померлою чи припинено юридичну особу, які звернулися із позовною заявою або до яких пред'явлено позов (п. 6 ч. 1 ст. 186 ЦПК України) або суд своєю ухвалою закриває провадження у справі, якщо настала смерть фізичної особи або оголошено її померлою чи припинено юридичну особу, які були однією із сторін у справі (п. 7 ч. 1 ст. 255 ЦПК України).

Щодо часткового (сингулярного) правонаступництва варто зазначити, що воно настає у разі відступлення права вимоги, зміни боржника у зобов'язанні на іншу особу (переведення боргу) або виконання грошового обов'язку боржника іншою особою (прийняття боргу на себе). У цьому випадку часткове правонаступництво полягає не в повному переході усіх прав та обов'язків, як одного цілого від правопопередника до правонаступника (як в повному правонаступництві), а полягає лише в частковому переході окремих прав і обов'язків, коли кожне право (обов'язок) набувається правонаступником окремим актом волевиявлення [6, с. 133]. Таким чином, при частковому правонаступництві матеріальне визначає процесуальне, і має місце тоді, коли відбувається будь-яка зміна суб'єктного складу матеріальних правовідносин що тягнуть за собою зміну процесуальних.

Н. А. Стів'юк [7, с. 427] вважає перелік підстав, що зазначені у ч. 1 ст. 55 ЦПК України [1] для виникнення цивільного процесуального правонаступництва невичерпним, зокрема щодо припинення юридичної особи, яка була стороною у справі. Дійсно, за загальним правилом юридична особа припиняється в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації, при тому у разі реорганізації юридичних осіб майно, права та обов'язки переходять до правонаступників, де матиме місце універсальне правонаступництво (ч. 1 ст. 104 ЦК України [8]). Нечіткий підхід законодавця породив питання щодо можливості процесуального правонаступництва при ліквідації юридичної особи, адже такий вид припинення юридичної особи за загальним правилом не породжує матеріального правонаступництва,

окрім випадків зазначених законом. Так, Велика Палата Верховного Суду у Постанові по справі № 264/5957/17 від 30 червня 2020 року (далі – Постанова ВП ВС) [9] сформулировала висновок щодо процесуального правонаступництва у випадку припинення юридичної особи. Взагалі судова практика під правонаступництвом вважає перехід суб'єктивного права (а у широкому розумінні – також і юридичного обов'язку) від однієї особи до іншої (правонаступника). Однією із передумов настання процесуального правонаступництва є припинення юридичної особи, яка була стороною у справі, проте поняття « правонаступництво юридичної особи», « правонаступництво прав та обов'язків юридичної особи» і « процесуальне правонаступництво юридичної особи-сторони у справі» мають різний зміст.

Правонаступництво юридичної особи має місце у випадку її припинення шляхом реорганізації: злиття, приєднання, поділу, перетворення (ч. 1 ст. 104 ЦК України). У такому разі відбувається одночасне *правонаступництво (передання) прав і обов'язків юридичної особи* або, іншими словами, одночасне правонаступництво щодо майна, прав і обов'язків юридичної особи (ч. 2 ст. 107 ЦК України). Тому правонаступництво юридичної особи, так само як і спадкове правонаступництво (ст. 1216 ЦК України), завжди є універсальним, тобто передбачає одночасний перехід до правонаступника за передавальним актом або розподільчим балансом (ч. 1 ст. 104, ст. 106–109 ЦК України) і прав, і обов'язків юридичної особи, яка припиняється шляхом реорганізації (п. 23 Постанови ВП ВС) [9]. Натомість *правонаступництво прав та обов'язків юридичної особи* не завжди є наслідком правонаступництва юридичної особи. А тому перше може бути не тільки універсальним (ч. 1 ст. 104 ЦК України), але й сингулярним, тобто таким, за якого до правонаступника переходить певне право кредитора чи обов'язок боржника. Так, Велика Палата Верховного Суду звертає увагу на те, що для *процесуального правонаступництва юридичної особи, яка є стороною чи третьою особою у судовому процесі*, необхідне встановлення або правонаступника такої юридичної особи внаслідок її припинення шляхом реорганізації, або правонаступника окремих її прав чи обов'язків внаслідок заміни сторони у відповідному зобов'язанні. В обох випадках для встановлення процесуального правонаступництва юридичної особи суд має визначити підстави такого правонаступництва, а також обсяг прав та обов'язків, який перейшов до правонаступника у спірних правовідносинах (п. 29 Постанови ВП ВС) [9]. У Постанові ВП ВС зроблено також важливий висновок, що витікає із п. 29 і 30 ч. 2, п. 14 і 15 ч. 3 ст. 9 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [10], про те, що інформація, відображена в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань щодо правонаступника юридичної особи не охоплює всіх випадків правонаступництва прав і обов'язків юридичної особи, зокрема у випадку заміни сторони у зобов'язанні, що відбулася до припинення юридичної особи шляхом її реорганізації чи ліквідації.

Відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 255 ЦПК України [1] суд ухвалою закриває провадження у справі, якщо припинено юридичну особу, яка була однією зі сторін у справі, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва, тобто суд ухвалою закриває провадження у справі, якщо шляхом реорганізації чи ліквідації припинено юридичну особу, яка була однією зі сторін у справі, коли спірні правовідносини не допускають правонаступництва відповідних прав та обов'язків такої юридичної особи, зокрема не допускають заміни кредитора чи боржника у зобов'язанні. Не є підставою для закриття провадження у справі повністю або частково інформація про припинення шляхом ліквідації юридичної особи-сторони у справі (інформація

про відсутність універсального правонаступництва юридичної особи), якщо спірні правовідносини допускають сингулярне правонаступництво прав та обов'язків цієї особи, і до такого припинення відбулася заміна відповідної юридичної особи як сторони у зобов'язанні, якого стосується спір [9]. Таким чином, припинення юридичної особи шляхом ліквідації є передумовою для настання процесуального правонаступництва, проте це стосується конкретних випадків, що передбачаються нормативно-правовими актами, коли є сингулярне правонаступництво, тобто права і обов'язки ліквідованої юридичної особи покладаються на іншу юридичну особу.

Вважаємо, що необхідною передумовою процесуального правонаступництва являється безспірний перехід прав та обов'язків від правопопередника, що був стороною або третьою особою у справі до правонаступника у матеріальних правовідносинах. В залежності від особливостей правонаступництва у матеріальному сенсі, передумови можна поділити на: сингулярні (у разі заміни кредитора чи боржника у зобов'язанні, а також в інших випадках заміни особи у відносинах) та універсальні (у разі смерті фізичної особи, припинення юридичної особи). Суб'єктами процесуального правонаступництва є правопопередник та правонаступник, при чому правопопередник має бути учасником цивільних процесуальних правовідносин – виступати стороною або третьою особою в цивільному процесі. Зміст відносин процесуального правонаступництва полягає в тому, що усі права та обов'язки правопопередника переходять до правонаступника у цивільному процесі, які супроводжуються чи цілим актом волевиявлення щодо комплексного переходу прав та обов'язків (при універсальному) чи окремими актами щодо окремих прав та обов'язків (при сингулярному). Варто зауважити, що усі дії, вчинені в цивільному процесі до вступу правонаступника, обов'язкові для нього так само, як вони були обов'язкові для особи, яку він замінив, правонаступник може вступити у справу на будь-якій стадії судового процесу. З моменту вступу у справу правонаступник може використовувати власну процесуальну стратегію користуючись усіма правами сторін, третіх осіб, що передбачені цивільним процесуальним законом (ст. 49–53 ЦПК України). Його процесуальна стратегія може не відповідати позиції ведення справи правопопередником, так правонаступник може, наприклад, примиритися або: а) як позивач відмовитися від позову (всіх або частини позовних вимог); збільшити або зменшити розмір позовних вимог до закінчення підготовчого засідання або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження; б) як відповідач може визнати позов (всі або частину позовних вимог) на будь-якій стадії судового процесу.

Для залучення у цивільну справу правонаступника постановляється ухвала, за власною заявою правонаступника або ініціативою суду. Такі ухвали суду про залучення правонаступника не підлягають апеляційному оскарженню, відповідно до ч. 1 ст. 353 ЦПК України [1]. Аби суд допустив правонаступника до участі у справі, останній має надати докази які підтверджують його матеріальне правонаступництво стосовно предмета судового розгляду. Для вступу у цивільну справу, правонаступник самостійно має проявити волевиявлення, подавши заяву до суду та докази правонаступництва, однак його небажання не є перешкодою для його примусового залучення до участі у справі, адже його процесуальне становище напряму залежить від участі до нього правопопередника, а отже питання про допуск до справи буде вирішувати суд в кожному конкретному випадку після одержання доказів правонаступництва у справі. Якщо відповідні правовідносини передбачають правонаступництво, то суд має обов'язок забезпечити процесуальне право правонаступнику/кам на участь в судовому засіданні, інакше це може бути істотним порушенням

завдань цивільного судочинства та може слугувати підставою для скасування судового рішення.

Дійсно існують випадки, коли виключається матеріальне та процесуальне правонаступництво, коли відповідні правовідносини тісно пов'язані із особою суб'єкта або самим рішенням суду встановлено, що матеріальні правовідносини тісно пов'язані із особистістю сторони (позови про відновлення на роботі, про розірвання шлюбу, про стягнення аліментів та інші) [7, с. 427]. У таких випадках цивільне процесуальне правонаступництво не допускається. Це підтверджується зокрема висновком у постанові Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 14.02.2022 по справі № 2-4744/11 щодо задоволення заяви про перегляд заочного рішення про розірвання шлюбу та його скасування, закриття провадження у справі через значний проміжок часу й після смерті сторони у спорі, де неможливе правонаступництво, без наміру відновлення сімейних відносин в силу смерті однієї із сторін, не може вважатися виправданим при обставинах, що істотно змінилися з часу ухвалення відповідного рішення (одруження позивача з іншою жінкою, народження дитини в іншому шлюбі та смерть позивача). Відтак, за умови, що сторона знає про смерть іншої сторони у справі, де правонаступництво є неможливим, як і відновлення сімейних відносин, поведінка сторони, яка заявила після спливу значного проміжку часу про перегляд заочного рішення з формальних підстав, є зловживанням процесуальними правами [11].

Висновки. Під процесуальним правонаступництвом можна розуміти вибуття сторони або третьої особи (правопередника) в відносинах матеріального права, щодо яких виник спір, та залучення правонаступника відповідної сторони або третьої особи на будь-якій стадії судового процесу судом. У теоретико-практичному аспекті передумовами цивільного процесуального правонаступництва

є безспірний перехід прав та обов'язків від правопередника, що був стороною або третьою особою у справі до правонаступника у матеріальних правовідносинах.

В залежності від матеріально-процесуального підґрунтя передумови цивільного правонаступництва пропонується поділити на: сингулярні (у разі заміни кредитора чи боржника у зобов'язанні, а також в інших випадках заміни особи у відносинах) та універсальні (у разі смерті фізичної особи, припинення юридичної особи). З метою вдосконалення регулювання процесуальних правовідносин за участю правонаступника, пропонується доповнити поняття «припинення юридичної особи» ч. 1 ст. 55 ЦПК України наступним чином «припинення юридичної особи (шляхом реорганізації або ліквідації)». Оскільки, п. 1 ч. 1 ст. 251 ЦПК України не містить підстав та порядку зупинення провадження у справі у разі припинення юридичної особи, яка була стороною у справі, вважаємо за доцільне доповнити відповідний пункт статті підпунктом: «(1-1) припинення юридичної особи (шляхом реорганізації або ліквідації), яка була стороною у справі, якщо спірні правовідносини допускають правонаступництво», а також п. 1 ч. 1 ст. 253 ЦПК України у такій редакції «пунктами 1, 1-1, 3 частини першої статті 251 цього Кодексу, – до залучення до участі у справі правонаступника чи законного представника».

Суб'єктний склад учасників цивільного провадження від початку судового розгляду до його завершення може змінюватися, такі зміни можуть виникати у результаті цивільного процесуального правонаступництва, яке має на меті виконання завдань цивільного судочинства та реалізацію його основних засади тому уявляється перспективним подальше наукове дослідження питань співвідношення матеріального та процесуального правонаступництва, проблем заміни первісного позивача кількома правонаступниками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492 (із змінами).
2. Фурса С. Я., Фурса Є. І., Щербак С. В. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар: У 2 т. за заг. ред. С. Я. Фурси. Київ : Видавець Фурса С. Я.; КНТ, 2006. Т. 1. 912 с.
3. Цивільне судочинство України: основні засади та інститути. Комаров В. В., Гусаров К. В., Сакара Н. Ю. та ін.; за ред. В. В. Комарова. Харків : Право. 2016. 848 с.
4. Валах В. В. Доктринальне та правозастосовче визначення підстав процесуального правонаступництва. *ПРАВО І СУСПІЛЬСТВО*. № 6 (2). 2015. С. 53–57.
5. Цивільний процес : підручник. С. В. Васильєв. Київ : Алерта, 2019. 506 с.
6. Гелич А. О. Класифікація видів правонаступництва в цивільному праві. *Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації української держави* : матеріали VII Міжнарод. конф. (Київ, 18–19 травня 2017 р.). Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2017. С. 132–133.
7. Стовл'юк Н. А. Процесуальне становище правонаступника у цивільному процесі. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні* : матеріали V Міжнародної наук.-прак. конф. (Чернівці, 29 жовтня 2021 р.). Чернівці : 2021. С. 426–428.
8. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356 (із змінами).
9. Постанова Великої палати Верховного Суду від 30 червня 2020 р. у справі № 264/5957/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90458888> (дата звернення: 04.04.2022).
10. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України від 15 березня 2003 р. № 755-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 31–32. Ст. 263 (із змінами).
11. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 14 лютого 2022 р. у справі № 2-4744/11. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/103525086> (дата звернення: 04.04.2022).